

JERZY LODOWSKI

BADANIA WYKOPALISKOWE NA OSADZIE WCZESNOŚREDNIO- WIECZNEJ KOŁO CZELADZI WIELKIEJ, POW. GÓRA, W 1963 ROKU

W ramach planu ogólnej problematyki badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem Śląska, realizowanego m. in. przez Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu, kontynuowano badania osady wczesnośredniowiecznej koło Czeladzi Wielkiej. Wzgórze, na którym znajdowała się osada a następnie cmentarzysko, uważane było przez niektórych badaczy za grodzisko, wobec czego postanowiono obok prac w wykopie głównym prowadzić badania na wschodnim skraju i stoku wzniesienia celem odkrycia ewentualnych śladów urządzeń obronnych¹ (ryc. 1). Nawarstwienia kulturowe na badanej przestrzeni w obrębie wykopu głównego (2 ary) przedstawiały się następująco:

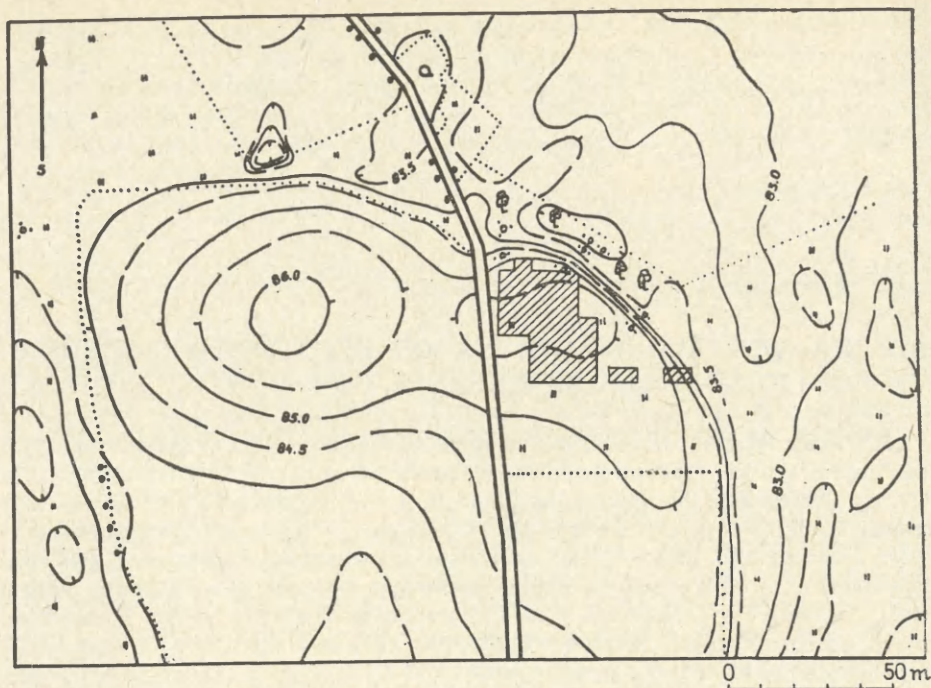
1) Pod warstwą orną, na głębokości około 25 cm od powierzchni współczesnej, zalega warstwa kulturowa o niejednorodnej grubości — 20 cm (ary XV—XVII) i około 45 cm (ary XIII—XIV). Nawiązując do nomenklatury z lat ubiegłych, oznaczono ją jako warstwę I. Stanowiła ją sypka gleba próchnicza o jednolitym zabarwieniu ciemnobrunatnym. W obrębie warstwy nie zaobserwowano zarysów obiektów nieruchomych, które były czytelne dopiero na tle calca. Występowanie ich niżej sygnalizowały w niektórych wypadkach większe skupiska ceramiki u spągu warstwy.

2) Na tle calca (żółty piasek) zarysowały się wyraźnie wypełniska 10 obiektów, które w toku eksploracji oznaczono jako jamy o numerach od 26 do 34 i palenisko 23.

Większość obiektów miała kształt owalny, o wymiarach wahających się w granicach $1,5 \times 2$ m i głębokości nie przekraczającej 0,5 m. Jedynie jama nr 34, którą uznać należy jako pozostałość po obiekcie mieszkalnym (półziemianka), posiadała wymiary $2,5 \times 3,5$ m i głębokość 0,5 m. W wypełnisku jej stwierdzono resztki paleniska w postaci owalnego skupiska silnie przepalonych kamieni.

W warstwie I oprócz dużej ilości ceramiki znaleziono m. in. 5 noży i grot żelazny, 8 przesłików, kilkanaście rylców kościanych i rogowych oraz kości zwierząt. Ceramika z warstwy jest niejednorodna. Fragmenty skorup należą do naczyń o dużym zróżnicowaniu pod względem formy i techniki wykonania. Przeważają fragmenty naczyń jajowatych o słabo wyodrębnionym brzuścu, lekko wychylonym

¹ Np. M. Hellmich uważał wzgórze za grodzisko i określił je jako Sądowel I (por. M. Hellmich, *Schlesische Wehranlagen*, „Altschlesien”, t. 3: 1933, s. 40, poz. 36; oraz Kartoteka grodzisk M. Hellmicha w Archiwum Muz. Arch. we Wrocławiu.

Ryc. 1. Czeladź Wielka, pow. Góra. Plan warstwicowy stanowiska (wykopy zakreskowane)

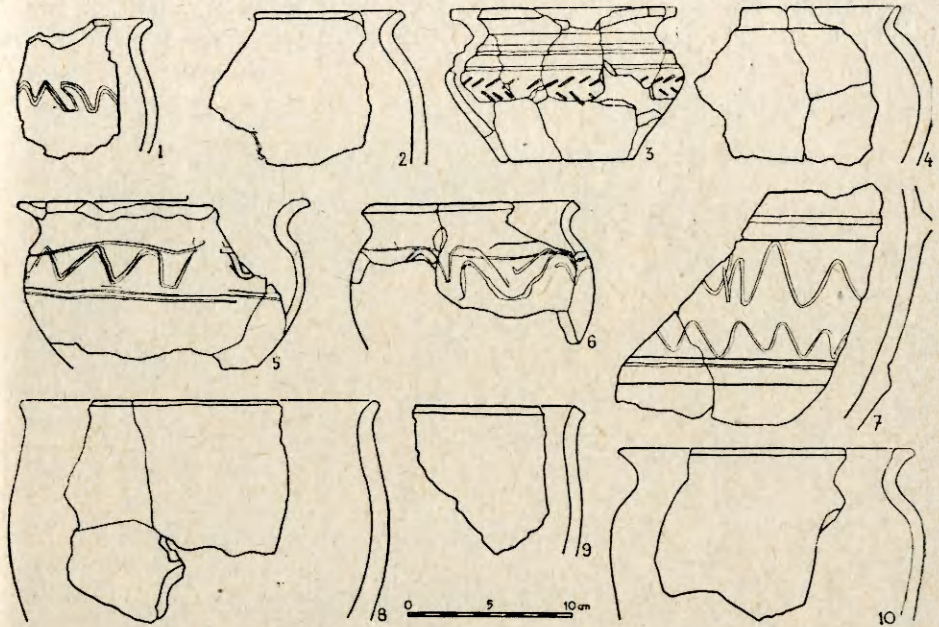
Rys. R. Paluch

brzegiem i śladami słabego obtaczania. Powierzchnie ich są szorstkie, w większości niezdobione. Wykonane są z gliny silnie schudzonej drobnoziarnistym piaskiem. Obok nich mniej licznie występują naczynia o esowatym profilu, całokowicie obtaczane, zdobione linią falistą i dookólnymi żłobkami. Ogólnie można ją zamknąć w szerokich ramach chronologicznych od VI do X, a nawet XI wieku. Przeważająca część fragmentów pochodzi z naczyń, które należałoby datować przed X wiekiem. Znacznie bardziej jednolity chronologicznie zespół tworzy ceramika z jam: 26, 27; 28, 29, 32 i 34. Obok naczyń jajowatych i wazowatych, zdobionych niekiedy pojedynczą lub wielokrotną linią falistą, górą obtaczanych występują także ręcznie lepione, o chropowatej powierzchni (ryc. 2: 8). Ponadto w jamie 34 znaleziono naczynia dwustożkowate w górnej połowie brzuśca zdobione żeberkami i ornamentem z nakłuc, wykonanym wielożębnym narzędziem, oraz fragmenty prażnicy. Dno naczynia dwustożkowatego jest płaskie, z zachowanym odciskiem osi, o średnicy 2,5 cm.

Ceramika z wyżej wymienionych obiektów reprezentuje formy, które na podstawie analogii z innych stanowisk na Śląsku, jak Popęszyce, Gostyń (warstwy starsze) oraz z południowej Wielkopolski (Bonikowo, Daleszyn) datować można na VI—VII wiek². Niektóre z nich (ryc. 2: 4) nawiązują nawet do naczyń końcowej

² Z. Hołowińska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bonikowie w powiecie kościańskim*, Poznań 1956. Por. ceramikę z najstarszych warstw pod wałem i wewnątrz niego. Z. Hilczerońska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Daleszynie (st. 2), w powiecie gostyńskim*, Poznań 1960. Por. ceramikę z pierwszej fazy osadniczej, z warstw VII i VI c.

fazy okresu rzymskiego³. Dwa fragmenty ceramiki zdobione poziomymi żeberkami i liniami rytymi, między którymi przebiega wysoki ornament falisty, złożony z dwu pojedynczych linii (ryc. 2, 7), pochodzą najprawdopodobniej z naczyń zasobowych (Krausengefässe). Stanowiłyby one niezbity argument przemawiający za datowaniem jamy nr 32 na V wiek. Niestety, brak charakterystycznych dla tej kategorii naczyń zgrubiałych płaskich brzegów nie pozwala twierdzenia tego wypowiedzieć

Ryc. 2. Czeladź Wielka, pow. Góra. Ceramika z osady

Rys. I. Tolkin

z całą pewnością. Być może dalsze badania dostarczą bardziej instruktywnego materiału, który pozwoliłby początki stałego osadnictwa na tym stanowisku wiązać z V wiekiem. Za datowaniem osady na VI wiek przemawiać może również nóż — sztylecik ze ślimacznicami na końcu sztabkowej rękojeści (całkowita długość 17,2 cm, szerokość ostrza 1,2 cm), znaleziony w jamie 28 (ryc. 3). Analogiczne nieliczne egzemplarze tych noży, znane z Gledzianówka, pow. Łęczyca, Biskupina, pow. Żnin, i Bonikowa, pow. Kościan, datowane są na połowę lub drugą połowę VI wieku⁴. Pozostałe jamy 30, 31, 33 i palenisko 23, którego podstawa zbudowana była z dużych płaskich kamieni granitowych, o wymiarach 65 × 32 i 60 × 50 cm,

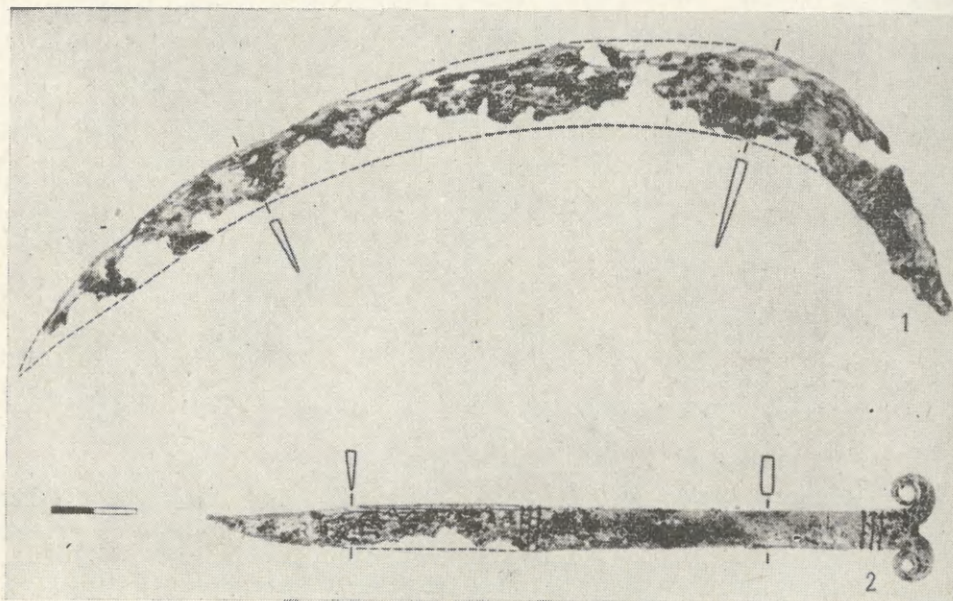
³ W. Boege, *Ein Beitrag zum Formenkreis der vandalischen Irdenware aus der Völkerwanderungszeit*, „Altschlesien”, t. 7: 1938, s. 44 i nast. (ceramika z Pępic, ryc. 7/1,2).

⁴ K. Jażdżewski, *Wzajemny stosunek elementów słowiańskich i germańskich w Europie środkowej w czasie od najścia Hunów aż do usadowienia się Awarów nad środkowym Dunajem*, Prace i materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi (seria archeologiczna), nr 5, Łódź 1960, s. 51 i nast., ryc. 8 i 11/1.

zawierały ceramikę niejednorodną chronologicznie. Przeważały w nich fragmenty naczyń starannie obtaczanych, zdobionych dookólnym żłobkami i linią falistą, wykonanych z gliny słabiej schudzonej. Ceramikę tę datować można nie wcześniej niż na koniec IX i X—XI w.

Badania w roku 1963 dostarczyły przesłanek do korekty dotychczasowych ustaleń chronologicznych⁵. Wydaje się, że istnieją podstawy do przesunięcia najstarszej fazy osadnictwa omawianego stanowiska na wiek V (?)—VI.

Wykop założony na skraju pochyłości wzniesienia pozwolił ustalić, że pierwotny jego stok był bardziej łagodny. Na skutek długotrwałego osadnictwa na

Ryc. 3. Czeladź Wielka, pow. Góra:

1 — sierp; 2 — nóż-sztylet z jamy 28

Fot. A. Szczodrak

tym stanowisku i działania czynników niwelacyjnych (głęboka orka), zwłaszcza w okresie nowożytnym, narosło na skraju wzgórza prawie dwumetrowe zasypisko o zakłóconej stratygrafii. W zasypisku tym obok dużej ilości drobnych fragmentów naczyń, pochodzących z różnych faz osadnictwa wczesnośredniowiecznego, znaleziono także kilkanaście noży (przeważnie fragmentów), 4 rylce kościane, 5 przęślików glinianych i kości zwierząt.

Na arze XVII, głębokości 85 cm, m² 10f, na powierzchni calca wystąpiło 8 ciężarków tkackich ułożonych obok siebie i 2 sierpy żelazne (ryc. 3). Śladów jakichkolwiek konstrukcji obronnych nie stwierdzono. Szczupłe rozmiary wykopu nie pozwalają definitywnie wykluczyć możliwości istnienia urządzeń obronnych wokół

⁵ J. Łodowski, Z. Trudzik, *Sprawozdanie z badań osady i cmentarzyiska wczesnośredniowiecznego w Czeladzi Wielkiej, pow. Góra, w latach 1958—1960 i 1962*, „Spraw. Arch.”, t. 16: 1964, s. 260—266.

wzgórza. Uzyskane jednak fakty skłaniają nas do podtrzymania twierdzenia, że przez cały czas trwania wczesnośredniowiecznego osadnictwa istniała tu osada otwarta, a w XIII wieku założono na tym terenie, po jej opuszczeniu, cmentarzysko.

*Zakład Archeologii Śląska
IHKM PAN we Wrocławiu*

JERZY LODOWSKI

EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL HABITATION SITE NEAR CZELADŹ WIELKA, DISTR. GÓRA, IN 1963

The excavations of the early medieval habitation site near Czeladź Wielka were continued in 1963. The explored area measured 2 ares. A culture layer, 20—45 m thick, was revealed under arable soil. The layer has yielded pottery from the 6th—11th centuries, knives, an iron point, whorls, bone and horn burins, and animal bones. Nine pits and one hearth were traced on se primary ground. On the ground of pottery and of a knife-dagger, pits 26—28, 32 and 34 are dated to the 5th ? — 6th century. The remaining pits and the hearth have been attributed to the 9th—11th centuries. The cutting, laid out on the margin of the hill, has revealed a layer, 2 m thick, formed as a result of various levelling processes. This formation with a disturbed stratigraphy has produced a lot of small potsherds in addition to other objects including 8 loom weights and 2 iron shares (fig. 3).